

İLHAN BAŞGÖZ'ÜN “ŞAİRİ ŞAİRLİĞİNDEN UTANDIRAN” TÜRKÜSÜ

Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL*

*Şairim
Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası
Ayak seslerinden tanırım
Ne zaman bir köy türküsü duysam
Şairliğimden utanırım*

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Değerli bilim insanlarından Prof. İlhan Başgöz'ün son yapıtı *Türkü* Pan Yayıncılık tarafından geçtiğimiz aylarda yayımlandı. Başgöz'ün *Türkü* isimli çalışması, halk kültürünün ana kaynaklarından olan türküyü odaklanıyor. Başgöz'e göre “gerçekle hayali birleştiren şiir” (15) olarak tanımlanabilecek türküler, Anadolu kültürüne ait birçok kodu da içinde barındırıyor. Türküleri bu bağlamda ele alan kitap, “türkü nakışları” çözümlemelelerinden oluşan tematik bir çalışma. Kitap ilk olarak, bugüne değin Türk folkloruna hizmet eden birçok ismin anıldığı “Folklor Emek Harcayanlara Saygı” adlı bölümle başlıyor. Başgöz'ün yarım asırlık tecrübe ve anılarıyla harmanlanan bu bölümde, Türkiye'deki derleme çalışmaları ve bu çalışmaların gerçekleştirildiği koşullar dile getiriliyor; “folklor gönüllüleri” saygıyla anılıyor.

Çalışmanın ilk bölümü, “Halk Türküsü: Gerçekle Hayali Birleştiren Şiir” başlığını taşıyor. Burada öncelikle türkülerin çok boyutlu yapısına dikkat çekiliyor; hayatın her alanıyla ilgili toplumsal ve insani birikimleri yansıtan türkülerin, bir yandan bizleri duygu dünyasında gezdirirken, diğer yandan nasıl ayaklarımızı yere bastır-

dığı farklı örneklerle gösteriliyor. İnsanların gündelik yaşamına dair pratiklerin ve inanışların türkülerde yansımaları toplumsal cinsiyet rolleri etrafında örnekleyen yazar, bunun için özellikle “pencere” metaforunu kullanıyor. Türkülerde genç sevgililerin pencere ile olan ilişkilerini “kişisel ve sosyal kesiştiği nokta” (19) olarak tanımlıyor. Kültürün oluşmasında mekânların önemine vurgu yapan Başgöz, dile getirilen mekânların gündelik yaşamdaki tüm canlılığıyla türkülerde belirmesinin, divan şiiri ile halk şiiri arasındaki önemli ayrımlardan biri olduğunun da altını çiziyor. Başgöz'ün üzerinde ısrarla durduğu noktalardan biri de türkülerin günümüzdeki kültürel dönüşümleri. Başgöz türkülerin icra ortamlarının sözlü ortamdan elektronik ortama geçişini kültür endüstrisi kavramıyla birlikte değerlendiriyor. Ona göre kültürün büyük bir endüstriyel pazar olarak algılanması, “dinleyiciyi yukarıdan, tek taraflı, belli bir plana göre düzene sokuyor” (26) ve para kazanmayı ön planda tutan yeni kültür birimleri yaratıyor. Yazar, türkü barları ya da türkünün elektronik ortama aktarılmış biçimlerinin pazarlanmasını bu bağlamda ele alıyor. Yukarıda belirtilen olguları farklı yörelerden derlenmiş türkülerden örneklerle birlikte değerlendiren Başgöz, sonuç olarak türkülerin her zaman sevildiğini ve “türkü türünün insanla ve sosyal çevreyle, bu değişmeler yoluyla uyum sağladığını” (32) ifade ediyor.

Türkülerin kaynakları ve türkü çeşitlerinin değerlendirildiği çalışma, gurbet türküleri, hapishane türküleri, asker

* Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türk Halk Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, evrimolcer@yahoo.com

türküleri, ninniler, ağıtlar, iş türküleri ve mâni gibi türlerin tematik incelemeleriyle devam ediyor. Çalışmanın “Gurbet Türküleri” adlı bölümünde Türk insanının gurbet olgusuna yaklaşımı çeşitli türkülerden verilen örneklerle çözümleniyor. Yunus Emre’den Âşık Veysel’e uzanan gelenek içerisinde gurbet kavramının geçirdiği dönüşümlere değinilen bölümde, kültürel değişimin aksaklık yaratan yönlerine de dikkat çekiliyor. Ardından türkülerdeki gurbet kavramı yaşanmış tarihi olaylarla ilişkilendirilerek örneklendiriliyor. Bu yolla halk kültürü ürünlerinin resmi tarih dışında bize sunduğu zengin tarihsel gerçeklere de vurgu yapılıyor. Başgöz’ün çalışmasında ısrarla üzerinde durduğu bir diğer nokta da türkülerin Türk diliyle olan yakın ve arı ilişkisi. Başgöz’e göre türkülerde kullanılan arı ve zengin dil, gelecek kuşaklara doğru bir dil ve kültür birikimi aktarılmasını sağlayacak önemli unsurlardan biridir. Halk kültürü ürünlerinin ritüelle ilişkisi çoğu araştırmacının dikkatini çekmiştir. Başgöz de çalışmasında türküleri eşlik eden halayların törensel ve arkaik önemlerini vurguluyor. Ona göre türkülerin vazgeçilmez yoldaşı halay ve oyunlar, bizi geçmişteki kut törensel birikimlerimizle buluşturan önemli unsurlardan biridir.

Çalışmada dile getirilen bir diğer türkü biçimi de hapisane türküleri. “Hapisane Türküleri” adlı bölümde türkülerde dile getirilen acı, yalnızlık, hapis hayatı, isyan gibi konular gene her yöreden farklı örneklerle irdeleniyor. “Asker Türküleri” adlı sonraki bölümde ise Anadolu insanının askerlikle olan ilişkisi çözümleniyor. Hem askere gidenin ağzından hem de onun ardından yakılan türküleri “toplumsal cinsiyet rolleri” ve “toplumsal statü” kavramlarıyla ilişkilendirilerek örneklendiriliyor.

Başgöz’ün ele aldığı bir diğer tür de ninniler. Çalışmanın “Ninniler” başlıklı bölümünde yazar, annelerin çocuklarıyla paylaştığı türküleri olarak gördüğü ninni türünü sosyal boyutlarıyla ele alıyor.

Bugüne kadar ninnilerin yalnızca anne ile çocuk arasındaki sevgi ve şefkatin ifadesi olarak değerlendirildiğini ifade eden yazara göre, bu durum eksik bir bakıştır. Sanılanın aksine ninniler annelerin isyanlarını, toplumsal rollerine başkaldırılarını, sıkıntılarını, bunalımlarını anne ve babanın çocuklarından beklentilerini dile getirmektedirler.

Başgöz’ün çalışmasında ağıtlar da önemli yer tutmaktadır. “Ağıtlar” adlı bölümde ölüm ve benzeri felaketlerin ardından yakılan türkü biçimi olarak bilinen bu tür hakkında çözümlemelere yer verilmiş. Ağıt türünün özellikleri hakkında verilen bilgilerin yanında bu türün kadın yaratıcılığının bir ürünü olduğu vurgulanmış, ağıtların imece geleneği içerisinde değerlendirilebileceği örneklerle belirtilmiştir. Ağıtların abartı sanatıyla olan ilişkisi de vurgulananlar arasındadır. Başgöz’ün düğün türküleri ile ağıtları karşılaştırdığı alt bölüm ise oldukça ilginç noktalara değinmektedir. Mutlu bir olayın ağıta dönüşme süreci gene çarpıcı örneklerle verilmiştir. “Maniler” adlı bölümde ise “atma türkü”, “karşıberi” ve “koyalam” adlarıyla bilinen mani biçimlerinden örnekler yer verilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra Başgöz çalışmasında sözlü kültür ürünlerinin kalıplaşmasıyla ilgili olarak türkülerdeki kalıplaşmaları irdelenmiştir. Sözlü formeller olarak da bilinen kalıp ifadelerin türkülerdeki izini süren Başgöz’e göre türkülerde yer alan “gezici dizeler” (129) hem icracı hem de dinleyici için türküyü akılda tutmaya yarayan en önemli kodlardan birini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada, türkülerin biçimsel özelliklerine ve işlevsel boyutlarına değinilmiştir. Çalışmanın sonunda ise, türkü örnekleri ve Ahmet İnam’ın “Hayata Türkü Olup Duran” adlı yazısı eklenmiştir. Elli yılı aşkın bir deneyimin ürünü olan bu kitap, Türk Halkbilimi araştırmacıları için bir başvuru kaynağı olma niteliği taşımaktadır.